

gospodarske, obrtniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi pōli. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 4 gold., za pol leta 2. gold., za četrt leta 1 gold.; pošiljane po pošti pa za celo leto 4 gold. 60 kr., za pol leta 2 gold. 40 kr., za četrt leta 1 gold. 30 kr.

V Ljubljani v sredo 7. januarija 1874.

Obsseg: Nekoliko o pomnožitvi vinske trte. — Kedaj je bolje krave molsti? — Gospodarske novice. — Kozé, kozíce ali osepnice. — Modri izreki. — Avstrija še zmirom na cedilu. — Politični petelini. — Narodno blago. — Deželni zbori. — Naši dopisi. — Novičar.

Gospodarske stvari.

Nekoliko o pomnožitvi vinske trte. *)

Ako hočemo o pravilni pomnožitvi vinske trte s pomočjo njenega lesa govoriti, prašati se moramo pred vsem: od katerih trt nam je les jemati in se kovči rezati.

No, sorte ne moremo tukaj v poštev jemati. Vsaj ona je reč posamesnih namenov, ampak le stan lesa. Gledé stanú lesa veljá pa vedno za neovrgljivo pravilo to, da se smejo le od tistih trt kovči jemati, katerih mladike so popolnoma dozorele, so zdrave in trdne. Od premladih trt se toraj ne smejo kovči rezati, kajti one navadno imajo veliko zrklo — nasledek hitre puble rašče — to je pa krivo, da so kaj krhkega, tako rekoč surovega lesa; to pa stori, da se iz teh izgojene trte nikdar tako dobro ne sponašajo, kakor pa one, katerih kovči so na starejših trtah rastle.

Pa tudi lesa bolnih ali od toče poškodovanih trt ni jemati, kajti iz prvih izrastle trte ostanejo vedno slabotne — kar skušnja žalibog preveč spričuje — one družih se pa nič kaj prav ne vkoreničijo, zlomijo se pa tudi kaj rade, kar jih še celó za bilfanje nespodobne stori.

Drugo čez vse važno vprašanje je to: kateri les nam je vzeti? — Na trti razločujemo les različne starosti in po tej gotovo tudi gledé na pomnožitev različne vrednosti.

Kar se izvolitve lesa tiče, najdemo po posamesnih vinorejskih deželah in krajih zeló ne enake navade. Tako jemljejo v nekaterih izključljivo le enoletni les — toraj mladike ali rozge — kateremu le za spoznanje starejšega dveletnega lesa tako rekoč le en prstan na spodnjem koncu puščajo. Drugod puščajo enoletnim kovčem že več starejšega lesa, tri do štiri palce dolg košček, kateremu v Vipavi pēta pravijo. Zopet drugod upotrebuje se les, katerega ena polovica je stara, dve ali še večletna, druga pa enoletna; da! najdejo se še celó kraji, v katerih se kovčem le za spoznanje mladega lesa pušča — mladike treh do štirih očes — ves ostali je pa dve ali celó večletni.

Nastane toraj vprašanje: katera med vsemi temi navadami je prava? — Odgovorili bi lahko koj ter

rekli: ta, a nobena druga. Tega pa ne storimo, kajti nihče ni dolžan kako skušnja koj na prvi mah verovati, marveč treba je, popred po vzrokih prašati, zakaj se to ali uno trdi, in v dokazih prepričanja iskati. Dokazati pa, da je šega, katero bomo za pravo trdili ter priporočali, v stanu smo le po tej poti, da se popred še nekoliko okoli ozremo ter pozvemo, kaj nas v tej zadevi narava sama, to je, njene popolnoma določene postave o rašči, o moči življenja učijo, — kaj nam one — velevajo.

Pogledimo toraj v naravo, in opazujemo močno, pri potoku rastečo robido, nad katero se je nekoliko brežine odtrgalo, ter jo ozemljalo. Odkopljimo jo in poglejmo, kako se je ozemljano njeno staro deblo v teku leta predrugačilo. Najdli bomo sicer, da je rumeno postalo, koreniki pa le za spoznanje, ali pa celó čisto nič zagnalo; med tem ko so njegove mladike, katerim ni priložnost dana bila, se po kakem grmovji ali drevji pospeti, na končeh, s katerimi so zemljo dosegle, krepko vkoreničene.

Od vode izrita, ter v znos prevržena vrba ali topola krepko ozeleni, da naprej raste, dasiravno so vse njene korenike v zraku, in le mlade vejice v znosu zasute, v katerem so pa krepke korenike zagnale.

Obsujmo nizko iz kutnenega ali pa murbovega debela izrastle mladike z zemljo, in našli bomo čez leto dni vse vkoreničene, deblo pa — golo kakor pred ozemljanjem. Odkopljimo po naključbi ali pa nalašč zasuto vinsko trto, in prepričali se bomo tudi pri tem, da so se njene mladike v primerno kratkem času kaj dobro vkoreničile, da! boljše kakor mladike vseh do zdaj navedenih rastlin; stari les ostal je pa zopet le gol.

Iz vseh teh primerov moramo toraj sklepati to, da je na rastlinah, katerih les ima to dobro lastnost, da se v zemlji — ne ločen od matrne rastline — v kratkem času dobro vkoreniči, ravno mladi les tisti, kateri ima to lastnost v največi meri. (Dal. prih.)

Kedaj je bolje krave molsti:

ali predno se jim klaja poklada ali med tem ali po tem?

Ni vse eno, kedaj se krave molzejo: ali predno se jim klaja poklada ali med tem ali po tem.

Po skušnjah je to potrjeno.

Krave molsti (dojiti), predno se jim klaja (futer) poklada, jim najbolje tekne, pa je tudi gospodarju naj-

*) Da na škodo celemu poduku, ki se nahaja slovenskim vinorejcem na korist v tem spisu, nismo pretrgali tega članka, začetega v 51. listu lanskim „Novic“, nadaljujemo ga zdaj.

koristnejše. One so se namreč že dobro spočile, so prežvekovale skozi pol ali celo uro mirno, želodec je prekuhal povžito klajo, iz katere se kri in potem mleko nareja.

Med pokladanjem klaje krave molsti, ima mnogo napak. Krave so pri temu nepokojne, sèm ter tje stopajo in se ne dadó rade motiti, kakor tudi človek ima „pri kosilu“ rad mir. Tudi se neka nevošljivost kaže, če je več živine pri enih jaslih; druga drugi bi rada vzela najboljši grizek. To vse pa ni koristno za molzo in je zguba na mleku.

Koj po pokladanju klaje krave molsti, škoduje živini, pa je na škodo mleku.

Gospodarske novice.

* *C. k. ministerstvo kmetijstva* v proračunu za letošnje leto zahteva 10 milijonov in 232.040 gold., tedaj za 816.000 gold. več kakor lani. Veliki del tega denarja je namenjen podporam za povzdigo kmetijstva in gozdarstva v različnih deželah našega cesarstva.

* *Stoletnico krompirjevo v letu 1873* so „Novice“ že oznanile lani ob pravem času. Ljudje so nehvaležni in namesti da bi praznovali razširjenje krompirja — velikega dobrotnika človeštva — raji praznujejo „ustave“, ki so voda na mlin enega naroda in pritisakajo druge na steno. Krompir namestuje ljudem kruh in v slabih letinah žito; strahu lakote je veliko manj na svetu, kar imamo krompir. Lani, ko se je obhajala stoletnica krompirjeva, so soštevali pridelke krompirja v letu 1872 in našli so, da se ga je to leto v Evropi pridelalo okoli 10.800 milijonov vaganov (mecnov). Pač velikansk pridelok, ki potrjuje to, kar smo gori rekli na hvalo krompirju.

* *Gorivo brez dima.* Neki T. D., Anglež v Londonu, je dobil pooblastilo (privilegijo) na gorivo brez dima, ki ga imenuje pyrolith. Narejeno je iz prahu lesnega in kamenega oglja, pomešanega s solčnikom ali kakim drugim njemu enakim. Ta zmes se stisne v podobo cegla in se v toploti posuši. — Ta material gori brez dima; ko si ga zažgal, nimaš ž njim nobene brige več.

Podučne stvari.

Kozé, kozice ali osepnice.

Skoro celo lansko leto smo brali v časnikih, da kozé razsajajo po mnogih deželah, zdaj tū, zdaj tam. Že dolgo časa so tudi pri nas. K sreči niso tako morilne, kakor nekateri vpijejo. Da mrjó nekateri, to je res, kakor se tudi to tajiti ne da, da za kozami tudi včasih taki zbolijo, katerim so kozé stavljene bile.

Iz jutrovih dežel, kjer je gnjezdo mnogih najhujših kužnih bolezni, so tudi kozé v Evropo se zatrosile v 12. stoletji. Od onega časa so se vdomačile tudi v naših krajih. Ker so mnogokrat kot grozna kuga se prikazale in je ljudi pomrlo na tisoče, so zdravniki dolgo dolgo iskali sredstva, kako bi obvarovali človeka, da bi se ga ne prijele kozé. Na Turškem so že davno popred, ko je Angleški zdravnik Jenner nas učil kravje kozé cepiti ljudem, cepili prave kozé vzlasti ženskam, da bi jih obvarovali kóz, po katerih so dobile raztrgane obraze in je tedaj njih lepota trpela. Prave kozé pa cepiti ljudem je zelo nevarno, ker se lahko zgodi, da ne ostanejo na onem mestu, kjer so cepljene bile, ampak se razširijo po celem životu in napravijo celo nevarno bolezen. Dr. Jenner je tedaj velik dobrotnik

postal človeštvu, in krava po njem velika dobrotnica ljudstvu, da je učil cepiti kravje kozé otrokom, od katerih se potem materija jemlje in drugim cepi. Tako cepljenje varuje človeka, da se ne ga primejo lahko prave kozé, in če se ga tudi včasih primejo, da navadno niso hude, ker so jim cepljene moč vzele. Vendar je pa tudi to treba vedeti, da za celo življenje ne varujejo cepljene kozé človeka, kajti življenje v človeku čez nekatera leta vse premeni, kosti njegove, mesó, kožo, lase itd., tako sčasoma utegne tudi zginiti tista moč cepljenih kravjih kóz, ki ga je varovala pravih kóz. Zato je dobro, da si odrasel človek v drugič dá piti kozé.

Naš namen ni tukaj o cepljenji kóz več govoriti, kakor to, da priporočamo cepljenje kóz sploh in da zdravnike, ki jih cepijo, le opomnimo na to, da si zdrave otroke zdravih starišev izberajo za take, od katerih mislijo potem druge cepiti.

Namen teh vrstic je posebno ta, ljudi opominjati, naj se kolikor moč, varujejo nalezbe kóz in da kozave bolnike neumno ne zdravijo tam, kamor ni prišel zdravnik.

Ni sicer nemogoče, da bi zdaj, ko so se kozé udomačile v naših deželah, ne zboleli za kozami tudi taki ljudje, ki niso v nobeni dotiki s kozami bili, vendar to je gotovo, da se kozé najbolj širijo po nalezbi kužnine. Zato naj beži, kdor more, da ne pride s kozavimi v dotiko, ali če ne more drugač, da je z njimi skupaj, naj stori, kar more, da se kužnine preveč ne navzame. To pa je treba vedeti, da, kdor po natori svoji ni nagnjen v to bolezen, je tudi ne nalezne. Al kdo to vé poprej!

Kozé so spuščaj na koži, ki se prikaže kakih 5 ali 7 dni potem, ko je človek kozé nalezel, in ospéjo, na zgornjem delu pričenši, v 3 dneh celi život bolj ali manj, včasih tako hudo, da človek oslepí ali ogluší. Predno se ospéjo po životu, prikažejo se s hudo vročnico mnogotera znamenja, tako, da včasih prve dni bolezní še zdravnik sam ne more povedati, ali bodo kozé ali ne. Če se kozé včasih ne morejo z lahkoma osuti po životu, nadlegujejo bolnika v možganih, da je ves iz sebe in ga božjast lomi, ali mu hudo težijo pljuča, želodec, da bljuva itd.

Izprva naznanjajo kozé rdeče pikice kakor od bolh, ki se čez kake 3 dni v mazolčke izpušijo, ki čez nekoliko dni začno gnojiti se in naposled se v hraste spremenijo, ki se naposled osušijo in odpadejo, za več časa zapustivši maroge po koži, zlasti po obrazu.

Kako pa se nalezajo kozé?

Nalezajo se kozé prve dni po sapi bolnikovi; ta sapa ima nek poseben duh, enak onemu, kakor ga ima plesniv kruh. Če ima sapa že tak duh, zamore bolnik, če tudi se še niso prikazale osepnice po životu, že okužiti druge ljudi, ako tako bolnikovo sapo sopejo v sebe. Ko pa so se kozé gnojiti začele ali da že delajo hraste, takrat pa niso več po sapi, ampak po gnojni in hrastovi kužnini nalezljive, in po tej še bolj kakor po sapi. — To naj si zapomni vsak, da se izprva vé varovati sape bolnikove, potem pa še huje kužnine, ki puhti iz gnojnih kóz in hrast njenih. Najhuje so tako imenovane črne kozé in tudi najbolj nalezljive; namesti belkastih popkov se namreč naredijo za črne mehurji, s smrdljivo sokrovico, da človeku ni blizo obstati. Mrtvi taki morajo se tudi zato kar brž iz hiše prenesti v mrtvašnico.

Komur ni treba, naj tedaj ne gré blizo, kjer je kozavi bolnik. Kdor pa se tega ognjiti ne more in ker je bolnikom postreči delo usmiljenosti, naj se ne vstopi bolniku tako, da bi va-nj sopil ali sopuh izpod odeje